Position paper ten behoeve van rondetafelgesprek PISA-2025, 25 november 2026

Dr. Martina Meelissen
Projectleider/ NPM PISA-Nederland
Universiteit Twente

1. Vooraf

In PISA-2022 daalden in veel landen, waaronder Nederland, de leerlingprestaties in leesvaardigheid, wiskunde en natuurwetenschappen behoorlijk. Het was toen aannemelijk om te veronderstellen dat de negatieve effecten van de COVID19-pandemie, zoals de tijdelijke sluiting van scholen, hierin een rol hadden gespeeld. PISA-2025 heeft echter laten zien dat een Nederlands herstel in alle drie de domeinen is uitgebleven; de prestaties in de exacte vakken zijn gelijk gebleven en het Nederlandse prestatieniveau in leesvaardigheid is nog verder achteruitgegaan. Het uitblijven van herstel is echter niet alleen een ontwikkeling die zich in Nederland heeft voorgedaan. Veel andere EU-landen laten in PISA-2025 eveneens een gelijkblijvende of dalende trend zien.

De uitkomsten van PISA-2025 roepen de nodige vragen op. Speelde de pandemie in 2022 een kleinere rol dan eerst werd aangenomen? Waarom laat PISA-2025 (nog) geen herstel zien? Waarom is de Nederlandse leesvaardigheid sinds 2018 nog sterker gedaald dan in veel andere EU-landen? In reacties op de PISA-resultaten zien we verschillende vragen en verklaringen voorbijkomen, die veelal betrekking hebben op de kwaliteit of inhoud van het Nederlandse (lees)onderwijs en/of de effecten van het opgroeien en leren in een digitaliserende samenleving, zoals sociale media, smartphonegebruik of AI.

Al met al vragen en mogelijke verklaringen die van belang zijn voor de duiding van de Nederlandse PISA-prestaties, maar waarop het antwoord met PISA-data niet zomaar gevonden kan worden vanwege het doel en de wijze waarop het onderzoek is vormgegeven. PISA meet op één moment, één keer in de drie of vier jaar het prestatieniveau van leerlingen. Leerlingen worden niet gedurende een langere periode gevolgd. PISA-data kunnen daarom niet goed gebruikt worden om causale verbanden vast te stellen en verklaringen te geven voor ontwikkelingen in toetsprestaties.

2. Vragen rondetafelgesprek

Hieronder wordt een aantal van de vragen verder toegelicht.

Wat toetst het PISA-onderzoek precies en hoe verhoudt zich dat tot reguliere toetsen en examens?

PISA is een internationaal vergelijkend trendonderzoek onder 15-jarigen in het onderwijs. Door middel van toetsen en vragenlijsten wordt nagegaan in hoeverre deze leerlingen (al) voorbereid zijn om deel te nemen aan de huidige samenleving. Deze samenleving verandert continu en daarmee veranderen deels ook de

vaardigheden die burgers nodig hebben om zelfstandig en effectief aan deze samenleving deel te kunnen nemen. Dit betekent dat de toetsen en vragenlijsten in elke PISA-ronde deels vernieuwd worden om aan te sluiten bij deze veranderende wereld. Om trendvergelijkingen mogelijk te maken, blijft tegelijkertijd een deel van de toetsopgaven hetzelfde.

In PISA-2025 was natuurwetenschappen het hoofddomein en dit betekent dat het raamwerk voor dit vakgebied geactualiseerd is met bijvoorbeeld meer aandacht voor milieu- en klimaatvraagstukken. De twee subdomeinen van PISA-2025 waren leesvaardigheid en wiskunde. Voor deze vakken zijn ten opzichte van PISA-2022 geen inhoudelijke veranderingen doorgevoerd; leerlingen hebben voor wiskunde dezelfde opgaven gekregen als in PISA-2022 en voor leesvaardigheid dezelfde opgaven als in PISA-2018 en PISA-2022.

Het hoofddomein en de twee subdomeinen wisselen elkaar telkens af. Dit betekent dat leesvaardigheid in PISA-2029 het hoofddomein zal zijn en dat daarvoor het raamwerk van leesvaardigheid uit 2018 geactualiseerd zal worden. Daarnaast richt PISA zich in elke ronde op een zogenoemd innovatief domein. Het innovatieve domein van PISA-2025 was *Leren in de digitale wereld* en in PISA-2029 wordt dit *Media & AI*.

De raamwerken die door PISA ontwikkeld worden, zijn niet gebaseerd op de curricula van de deelnemende landen, maar op basis van consensus onder de deelnemende landen welke kennis, vaardigheden en houdingen binnen een vakgebied nodig zijn om leerlingen zo goed mogelijk voor te bereiden op hun deelname aan de samenleving. Er is uiteraard wel overlap tussen hetgeen in PISA wordt getoetst en bijvoorbeeld het Nederlandse curriculum, maar de mate waarin is (nog) niet duidelijk. Ten behoeve van trendvergelijkingen worden relatief weinig toetsopgaven vrijgegeven en bieden alleen de gepubliceerde raamwerken van PISA hierin enig inzicht.

Wat zeggen de nieuwe PISA-cijfers over wat Nederlandse jongeren daadwerkelijk kunnen?

De uitkomsten van PISA-2025 laten zien in hoeverre Nederlandse 15-jarigen (al) voorbereid zijn op hun deelname aan de samenleving. Wat leerlingen daarvoor nodig hebben is besproken met internationale experts en beleidsvertegenwoordigers van de deelnemende landen en vervolgens verwerkt in de toetsen en vragenlijsten. Zoals hierboven aangegeven, publiceert de OECD voor elk PISA-domein een raamwerk dat inzicht biedt in wat van leerlingen verwacht wordt.

Voor de interpretatie van de uitkomsten van PISA voor Nederland kan zowel naar trendontwikkelingen worden gekeken, als naar de leerlingprestaties van andere (omringende) landen. De trend op langere termijn (vanaf 2006) laat zien dat Nederlandse jongeren in alle drie de domeinen achteruit zijn gegaan. Sinds 2018 zijn leerlingen in Nederland voor leesvaardigheid sneller achteruitgegaan dan leerlingen

uit veel landen om ons heen. De dalende trend (maar minder sterk dan voor leesvaardigheid) voor de exacte vakken loopt meer in de lijn van andere (omringende) landen. De uitkomsten wijzen erop dat -in PISA termen- steeds meer Nederlandse 15-jarigen (nog) onvoldoende of matig voorbereid zijn om als zelfstandige burger deel te nemen aan de huidige (digitaliserende) samenleving. Het woord 'nog' staat in dit geval tussen haakjes omdat de getoetste leerlingen het Nederlandse onderwijs nog niet hebben verlaten.

Waarom stabiliseren wiskunde en natuurwetenschappen, terwijl lezen en schrijven verder dalen en wat valt daaruit te leren voor de aanpak van lezen en schrijven?

Deze vragen kunnen niet goed op basis van de PISA-resultaten beantwoord worden, want daarvoor is inzicht in de oorzaken van de dalende leesvaardigheid nodig. Het enige wat hierover kan worden opgemerkt, is dat de uitkomsten van internationaal trendonderzoek naar exacte vakken in het basisonderwijs (TIMSS) al zo'n 20 jaar een behoorlijke stabiliteit laten zien in de rekenprestaties van Nederlandse 10-jarigen. Voor leesvaardigheid laten de cijfers van het internationale trendonderzoek PIRLS onder 10-jarigen in Nederland een meerjarige neerwaartse trend zien.